

за мету відрізнити звичайного власника-господаря від реального. Безумовно, що останньому повинні бути притаманними такі ознаки як творчість, ініціативність, організованість, самодіяльність, методичність, відповідальність тощо, оскільки вони розвивають в особистості підприємливий характер. Проте в даній роботі за основу взято такі критерії, які обліковуються і в подальшому можна буде здійснювати згідно з ними дослідження. Виявлено, що гальмування утвердження реальних власників-господарів зумовлено не з вини самих селян, а здебільшого через об'єктивний фактор – усунення держави від розвитку аграрного сектора на приватновласницьких засадах.

1. Економічна енциклопедія / www.ber.te.ua
2. Поради селянину – власнику землі / www.ulti.kiev.ua/download
3. www.ukraine-poland.com
4. ЦЩАЛ. – Фонд 302 “Крайове Товариство господарське “Сільський господар” у Львові”. – Оп. 1. – Спр. 24. – 7 арк.

5. Родіонова Л.А. / Рукопис “Роль товариства “Сільський господар” у розвитку сільського господарства на західноукраїнських землях (20 – 30-і роки)”. – Тернопіль. – 2001. – 231 с.

6. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи. – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2005. – 452 с.

7. Закон України “Про форми власності на землю” / www.zakon.rada.gov.ua

8. Проект Закону України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” // Аспекти сільського розвитку. – 2004. – № 1. – С. 44 – 47

9. Круглі Столи: чи можливе існування приватного власника за сучасних політичних та економічних умов в Україні? www.usipr.kiev.ua

10. Шеленко Д.І. / Рукопис “Пореформений розвиток сільськогосподарських підприємств Івано-Франківського Прикарпаття”. – К. – 2006. – 183 с.

The basic criteria of determination of the real proprietor-owner are offered in agriculture. Domestic and foreign experience of effective activity is taken into account in the agrarian sector of economy. Certainly failings which brake claim of peasant as an effective owner.

Мельник Н.Б.

ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИВЕРСИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Визначено й розкрито фактори підвищення очікуваних аграрними підприємствами та індивідуальними господарствами результатів диверсифікації власного сільськогосподарського виробництва. Розроблено модель поетапного впровадження диверсифікаційних процесів суб'єктами господарювання у різних сферах економіки.

Ключові слова: диверсифікація, диверсифікаційні процеси, аграрні підприємства, господарства населення.

І. Вступ. За умов командно-адміністративної системи господарювання суб'єкти підприємницької діяльності, досягаючи стабільного функціонування в певній галузі, могли тривалий час працювати в одному напрямі, отримуючи доходи, розмір яких зростав при збільшенні обсягів виробництва. Така сталість забезпечувалась плановим розподілом необхідних ресурсів, наявністю

постійних ринків збуту готової продукції, відсутністю конкуренції. В період перехідної економіки у суб'єктів господарювання виникає потреба в урізноманітненні видів власного виробництва. Причиною цього є нестабільні (мінливі) умови функціонування в конкурентному середовищі та прояви кризових явищ – інфляція, неплатежі, низька платоспроможність населення та зміни його смаків й уподобань та ін. [1, 585]. Одним із альтернативних шляхів подальшого розвитку підприємства є впровадження диверсифікаційних змін. Диверсифікація як економічна категорія означає зміну, різноманітність, різнобічний розвиток, розмаїття тощо [2; 3]. Застосування диверсифікаційних процесів суб'єктом господарювання полягає у створенні ним різних напрямків виробництва, кількість яких теоретично необмежена, незалежно від галузі.

Питання диверсифікації в різних сферах економіки, крім практичного, має і науковий характер. Воно привертає увагу багатьох

учених-економістів, зокрема В.Г. Андрійчука, В.Х. Бруса, Н.В. Бутенка, М.Д. Корінська, О.О. Лемішка, Н.Г. Маслака, І.І. Румика та ін., і знаходить своє відображення в численних публікаціях. Можливості для подальшого дослідження в цій галузі невичерпні. Так, на нашу думку, недостатньо вивчені фактори диверсифікаційних процесів, врахування яких дає можливість збільшувати ефективність суб'єктів господарювання.

II. Постановка завдання. Автор статті має на меті визначення чинників, на які доцільно звертати увагу аграрним підприємствам і особистим господарствам населення в період диверсифікації виробництва задля отримання очікуваних результатів.

III. Результати. У процесі свого функціонування підприємства чи фізичні особи запроваджують диверсифікаційні зміни з урахуванням їх доцільності та існуючих умов діяльності. Схематично це можна подати у вигляді взаємопов'язаних етапів диверсифікації (рис. 1). Їхня кількість (m), як і кількість напрямів діяльності чи видів виробництва (n), необмежена й залежить від окремого суб'єкта господарювання. Тому числа „ m ” і „ n ” знаходяться в межах від одного до безкінечності. Звісно, поняття „безкінечності” є абстрактним, оскільки у будь-якого суб'єкта не вистачить ресурсів для її досягнення.

На потенційні можливості суб'єктів підприємницької діяльності в освоєнні диверсифікаційних процесів впливають чинники, теоретичне існування та ефективне функціонування яких сприяє отриманню високих результатів. Реальні можливості – це сукупність факторів, що фактично є в наявності й розпорядженні суб'єкта господарювання і враховуються на даному етапі впровадження диверсифікаційних змін.

Як показано на рисунку, у процесі диверсифікації діяльності (виробництва) юридичною чи фізичною особою вибираються її найперспективніші напрями. Згодом, за умови їх ефективного впровадження, у суб'єкта господарювання зростають потенційні можливості і, водночас, збільшуються його реальні здобутки (зміни розмірів еліпсів). Вони стають підґрунтям подальшого освоєння диверсифікаційних процесів.

Проте, незалежно від етапу диверсифікації реальні можливості ніколи не досягнуть рівня потенційних – вони можуть лише мак-

симально наблизитися до них. Це пояснюється тим, що суб'єкт господарювання не в змозі практично використати увесь наявний потенціал. Крім того, він ніколи не буде функціонувати в умовах ефективного взаємозв'язку всіх без винятку потенційних чинників. Адже завжди хоча б один із них не даватиме необхідних позитивних результатів.

Сукупність факторів, які необхідно враховувати при здійсненні диверсифікаційних процесів різними суб'єктами підприємницької діяльності, залежить від специфіки тієї галузі економіки, в якій вони функціонують.

Оскільки стаття присвячена сільському господарству, то в ній визначено ті чинники підвищення результатів освоєння диверсифікаційних процесів, на які доцільно звертати (акцентувати) увагу аграрним підприємствам та індивідуальним господарствам. З метою певного узагальнення (групування) цих факторів у даній сфері економіки, їх розподілено на зовнішні та внутрішні. Зовнішні, як правило, не залежать від суб'єктів аграрного сектора – їх необхідно приймати такими, які вони є. Ці чинники створюють так зване макросередовище для суб'єктів господарювання. До них належать:

- особливості місцезнаходження;
- конкурентне середовище;
- законодавче забезпечення;
- підтримка держави.

На внутрішні потенційні фактори агроформування чи підсобне господарство може впливати в міру власних можливостей. Їх наявність формує мікросередовище для цих суб'єктів. До них належать:

- наявність спеціалістів і працівників, їх кваліфікація;
- забезпеченість матеріально-технічними ресурсами та їх стан;
- фінансове (грошове) становище суб'єкта господарювання.

Особливості місцезнаходження. При освоєнні диверсифікаційних процесів суб'єктам господарювання, які функціонують в аграрному секторі, необхідно враховувати власне місце розташування відносно рельєфу місцевості, від якого, у свою чергу, залежить ґрунтовий склад земель. Поза увагою аграрних підприємств і господарств населення не повинні залишатись кліматичні умови, характерні для того чи іншого регіону. Ці чинни-

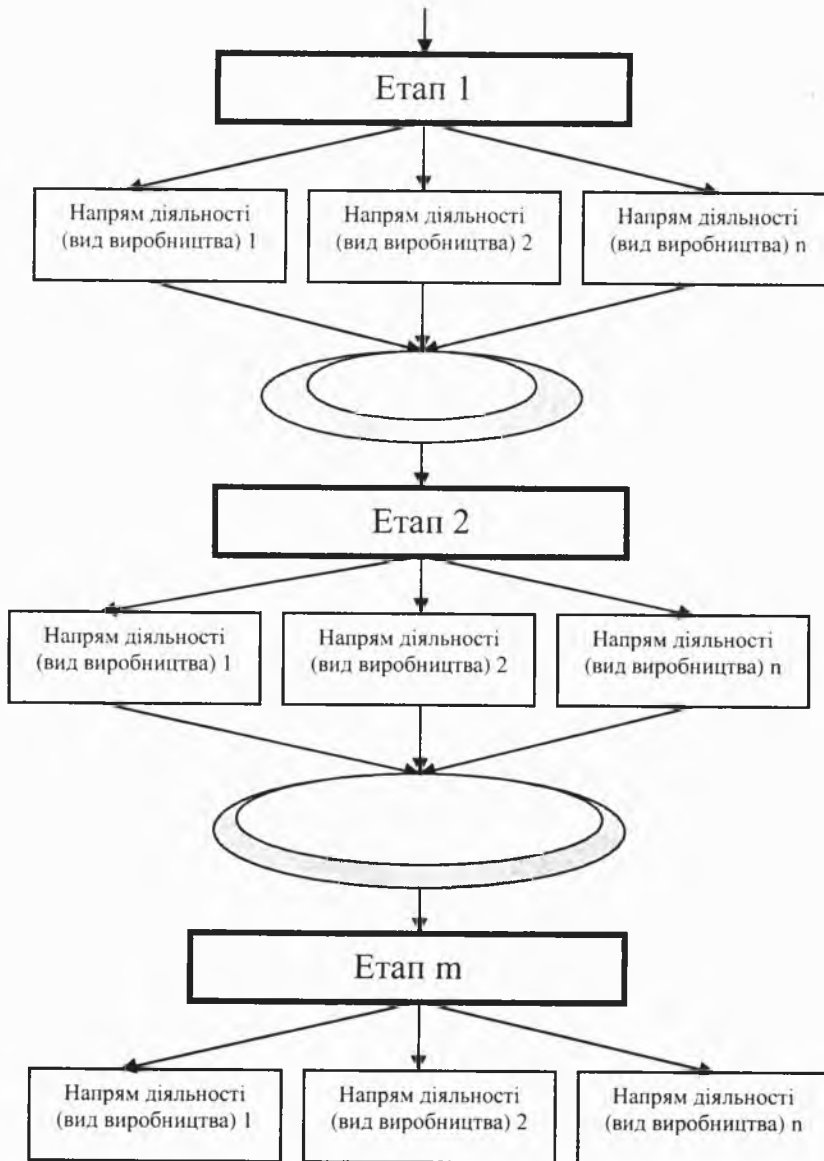
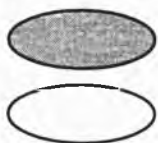

Рис. 1. Етапи диверсифікаційних процесів у суб'єктів господарювання

Умовні позначки:

– загальні потенційні можливості освоєння диверсифікаційних процесів суб'єкта господарювання;

– реальні можливості, які використовуються при здійсненні диверсифікаційних процесів суб'єктом господарювання;

n – кількість напрямів діяльності (видів виробництва) у суб'єкта господарювання;

m – кількість етапів диверсифікаційних процесів у суб'єкта господарювання.

ки відіграють вирішальну роль у визначенні напрямів диверсифікації в галузі рослинництва – дають можливість вибирати ті сільськогосподарські культури та їх сорти, які у певних природних умовах дадуть найкращий врожай при невисоких затратах на їх вирощування. З рослинництвом тісно пов'язане тваринництво, яке використовує його як кормову базу. Тому вищезгадані фактори до-

цільно враховувати при здійсненні диверсифікаційних змін у цій галузі сільського господарства задля поліпшення результатів діяльності. Наведені чинники можна назвати „природними”, оскільки вони не залежать від людини.

Можна також виокремити групу так званих „антропогенних” факторів (тобто таких, що пов'язані з людським впливом), які необ-

хідно враховувати суб'єктам сільського господарства при диверсифікації діяльності (виробництва). До них належить віддаленість місця розташування аграрних підприємств та індивідуальних господарств від районних (обласних) центрів, а точніше – ринків постачання необхідної сировини і збуту готової продукції, та наявність приймальних пунктів. Також на вибір напрямів диверсифікаційних процесів впливає наявність транспортних шляхів (транспортного сполучення). При здійсненні диверсифікації „антропогенні” чинники більше враховуються господарствами населення, оскільки вони, займаючись сільськогосподарським виробництвом, мають великі витрати на перевезення своєї продукції в пункти реалізації, які не завжди окупуються (покриваються) виручкою (доходами) від її продажу. Зарування цих факторів до зовнішніх пояснюється тим, що суб'єкти сільського господарства, які освоюють диверсифікаційні процеси, як правило, приймають їх в існуючому стані, адже внесення будь-яких змін потребує чималих додаткових вкладень.

Конкурентне середовище. Суб'єкти сільськогосподарського виробництва при освоєнні диверсифікаційних процесів і виборі їх напрямів відчуватимуть повну свободу економічного середовища тільки в умовах конкуренції. Адже для прибуткової діяльності аграрним підприємствам і господарствам населення необхідне збалансоване співвідношення між цінами на ресурси та виготовлену продукцію, яка призначена для реалізації. Державі, як правило, важко їх проконтролювати. Проте, навіть при майже повному невтручанні органів влади у функціонування аграрного ринку, в конкурентному середовищі товаровиробники здійснюють пошук необхідних ринкових партнерів з метою укладання угод „купівлі-продажу”. При цьому досягаються компроміси, що задовольняють обидві сторони (ціни на ресурси та готові вироби встановлюються на рівнях, співвідношення між якими коливається „в межах розумного”). Інакше все складається для агроформувань та підсобних господарств, коли вони виходять на монополіний ринок, на якому діють один чи декілька суб'єктів. Адже ці монополісти при стабільних (стійких) умовах свого функціонування зовсім не зацікавлені в досягненні згоди із „новим потенційним партнером”.

При освоєнні диверсифікаційних процесів, з метою підвищення отриманих результатів, суб'єкти сільського господарства також досліджують існуючий ринок аграрного сектора. Найперше визначають смаки й уподобання потенційних споживачів, тобто продукти, які користуються попитом. Поза їх увагою не залишається пропозиція цієї продукції, адже наявність безлічі товаровиробників не дає можливості розширення у вибраному напрямі диверсифікаційних змін. Також вивчаються позиції вітчизняних та іноземних ринкових конкурентів.

Крім того, ціни на потенційну продукцію для реалізації розглядаються з погляду бажаної рентабельності виробництва. Для цього спочатку проводять попередній плановий розрахунок (вирахування) витрат, які будуть здійснені в майбутньому. Відповідно до економічного закону попиту, зі зменшенням ціни на продукцію попит на неї зростає. Саме тому при дослідженні аграрного ринку, з метою досягнення кращих результатів від диверсифікації діяльності (виробництва), аграрні підприємства та індивідуальні господарства визначають стратегічні можливості зниження ціни на вибрану для виготовлення продукцію задля нарощування обсягів її реалізації. Водночас, не слід зниження доходів, що прямо пропорційно впливає на рівень прибутку.

Законодавче забезпечення. Суть цього чинника, з погляду підвищення результатів диверсифікації в аграрному секторі, полягає в упорядкуванні й забезпеченні державними органами влади відповідної нормативно-правової бази (розробка та затвердження законів, положень, указів та ін). Сюди також входить надання дозволів (та реальність їх отримання) окремим аграрним підприємствам і господарствам населення на вирощування тих видів сільськогосподарських культур (мак, конопля тощо), на які, згідно з законодавством, накладено „вето”. Адже на аграрному ринку на них існує високий попит у законних продовольчих чи промислових цілях, незважаючи на доволі високу ціну. Нормативно-законодавчі акти також забезпечують дотримання умов договорів, укладених суб'єктами сільського господарства з диверсифікованим виробництвом із партнерами, та регулюють експортно-імпорتنі операції.

Підтримка держави. Для ефективного здійснення диверсифікаційних змін у сільськогосподарському виробництві суб'єктам аграрного сектора необхідна допомога з боку держави, в якій вони функціонують. Державна підтримка полягає у використанні певних фінансових інструментів, що створюють умови для зростання віддачі від освоєння диверсифікаційних процесів аграрними підприємствами та господарствами населення. Це – надання їм дотацій, субсидій, довгостроковість отримання кредитів, відтермінування їх сплати без нарахування пені (неустойок) чи зниження процентних ставок оплати за ними тощо. До неї належить створення дорадчих служб із метою консультування суб'єктів аграрного сектора щодо правильності функціонування в нестабільних сучасних умовах, що стосується і диверсифікаційних змін. Значну роль у реальній державній допомозі відіграє надання податкових соціальних пільг (зменшення податкового навантаження). Особливо це доцільно на початковому етапі освоєння суб'єктами господарювання диверсифікаційних процесів. Іноді результативна диверсифікація сільськогосподарського виробництва за певних умов економічного середовища не має достатнього підґрунтя чи є недоцільною (неприбутковою) для її подальшого впровадження, розвитку й розширення в національних кордонах. Тому аграрні підприємства (рідше господарства населення) можуть виходити на іноземні ринки за рахунок експорту виробленої продукції або імпорту необхідних сировинних компонентів. І тут дуже важлива підтримка держави, що здійснюється через регулювання та стабілізацію курсу національної валюти.

Врахування суб'єктами сільського господарства вищенаведеного фактора у процесі освоєння диверсифікаційних процесів може доповнити оцінку правильності вибору того чи іншого напрямку діяльності.

Наявність спеціалістів і працівників, їх кваліфікація. Можна виокремити цей чинник задля підвищення ефективності диверсифікаційних процесів в аграрних підприємствах та господарствах населення.

Доцільно, щоб в агроформуваннях керівні посади обіймали фахівці, які мають відповідну вищу освіту (за спеціальністю), пов'язану із сільським господарством. Вони також

повинні відповідати певним вимогам, зокрема, володіти аналітично-стратегічним мисленням, тобто не лише оцінювати минулі досягнення (чи невдачі), але й розробляти плани на майбутнє. Адже освоєння диверсифікаційних процесів у сільському господарстві є одним із тактичних і водночас стратегічних кроків. Тому керівний персонал повинен уміти з максимальною точністю аналізувати всі заплановані рішення щодо їх доцільності та ефективності, з метою скорочення розбіжностей між очікуваними та реальними результатами діяльності. Важливе значення мають навички делегування та розподілу повноважень, тобто вміння працювати колективно, оскільки в умовах диверсифікаційного розширення сільськогосподарської діяльності керівник (директор) не може самостійно охопити все виробництво. Йому необхідно частину своїх обов'язків передати заступникам (керівникам підрозділів тощо) для своєчасного розв'язання ними поточних проблем та збільшення власного часу на вирішення стратегічних завдань.

Психологами з'ясовано, що більшість людей негативно ставиться до змін, навіть боїться їх. Це стосується не тільки побутового середовища, але й виробництва. Їм подобається працювати у стандартних умовах і займатись рутинною роботою. Тому в ідеалі особи, які обіймають керівні посади в аграрних підприємствах, повинні бути лідерами і мати природну харизму, що забезпечить їм підтримку трудових колективів в усіх починаннях щодо впровадження диверсифікаційних процесів.

На початкових етапах освоєння в агроформуваннях диверсифікації діяльності (виробництва) необхідна достатня кількість робітників, особливо якщо немає можливостей для механізації праці і доводиться замінювати її ручною. Звісно, це призводить до збільшення витрат на заробітну плату і, відповідно, соціальне забезпечення. Але доцільне і ефективно здійснення диверсифікаційних змін (яке дає високі результати) примножує прибутки суб'єкта господарювання в майбутньому, що уможливорює механізацію та автоматизацію виробництва. У свою чергу матеріально-технічне оновлення аграрного підприємства сприяє зменшенню фізичного навантаження на одного працівника й водночас збільшує продуктивність його

праці [4, 195]. Через деякий час виникає потреба заміни простих робітників кваліфікованими спеціалістами і навіть скорочення їх чисельності. Тому для запобігання плінності й скорочення кадрів, доречно, коли відчувається потреба, залучати тимчасово найманих сезонних робітників. Це, в психологічному плані, створить „сприятливий клімат у постійному трудовому колективі”, оскільки дасть відчуття „впевненості в завтрашньому дні”, що у свою чергу позитивно позначиться на якості виконання дорученої роботи.

Що стосується господарств населення, то варто, щоб тут виробництвом займалися особи, які мають деякий досвід чи хоча б теоретичні знання та певні навички роботи у цій сфері. Рішення про необхідність освоєння диверсифікаційних процесів у цьому виді діяльності залежить тільки від них. Стосовно залучення цими суб'єктами робочої сили, то їм потрібно детально оцінювати власні реальні можливості.

Забезпеченість матеріально-технічними ресурсами та їх стан. У процесі освоєння диверсифікаційних процесів суб'єктами сільськогосподарського виробництва і підвищення їх ефективності важливу роль відіграє достатнє матеріально-технічне забезпечення. Воно передбачає наявність землі, сільськогосподарської техніки, виробничого обладнання тощо. Проте при проведенні диверсифікаційних змін у галузі тваринництва можна здійснювати закупівлю необхідної кормової бази, а не створювати (вирощувати) її. А в рослинництві наявність земельних ділянок є обов'язковою умовою для диверсифікації. Оскільки будь-які нововведення завжди супроводжуються певними ризиками, аграрним підприємствам і господарствам населення недоцільно використовувати для освоєння диверсифікаційних процесів землі, вилучення яких із поточного обороту похитне їх стабільне становище.

Щодо сільськогосподарської техніки, то коли суб'єкт господарювання здійснює диверсифікацію у тваринництві, а кормова база забезпечується за рахунок інших осіб, йому для її перевезення власними силами потрібні будуть лише вантажні машини чи трактори. Якщо ж освоєння диверсифікаційних процесів відбувається в галузі рослинництва, при цьому її вибраний напрям не дуже відрізняється від існуючих використовуваними

сільськогосподарськими машинами (технікою), то аграрним підприємствам і господарствам населення залишається тільки правильно розподілити наявні ресурси. Але тут важливу роль відіграє поточний стан останніх з огляду на їх технічну та моральну зношеність (необхідність оновлення). Проте при значних відмінностях суб'єкти сільськогосподарства змушені здійснювати закупівлю необхідного обладнання. Тому, перш ніж приймати рішення про диверсифікацію й обирати її напрями, агроформування й підсобні господарства реально оцінюють наявну матеріально-технічну базу. Якщо вона виявляється недостатньою і потребує розширення, доповнення чи поновлення, то їм доцільно проаналізувати можливість залучення додаткових матеріально-технічних ресурсів (оренда землі, оренда чи лізинг техніки).

Фінансове (грошове) становище суб'єкта господарювання. Цей чинник тісно пов'язаний із двома попередніми. Адже для освоєння диверсифікаційних процесів завжди необхідний початковий (стартовий) капітал. Завдяки йому суб'єкти аграрного сектора мають можливість втілити в життя всі свої плани (задуми) щодо диверсифікації сільськогосподарського виробництва. Це прямо пропорційно впливає на зменшення розбіжностей між отриманими та очікуваними результатами диверсифікаційних змін. Саме наявність достатньої грошової бази створює умови для тимчасового залучення необхідних матеріально-технічних та трудових ресурсів. Одним із економічних наслідків диверсифікаційних процесів діяльності чи виробництва агроформувань і підсобних господарств є збільшення прибутковості. Тому при виборі їх напрямів на початкових етапах освоєння, у випадку нестачі власних коштів, правильний (точний) розрахунок теперішніх витрат і майбутніх доходів дає можливість з'ясувати доцільність використання банківських та комерційних кредитів. При такому попередньому плануванні суб'єктам аграрного сектора варто враховувати ймовірність виникнення форс-мажорних обставин, адже сільськогосподарське виробництво тісно пов'язане з природними умовами, на які людина не може впливати. На нашу думку, доцільне також страхування ризиків недоотримання (чи неотримання) очікуваних позитив-

них результатів від впровадження диверсифікаційних змін.

IV. Висновки. Незалежно від того, на якому етапі освоєння диверсифікаційних процесів у власній діяльності перебувають суб'єкти сільськогосподарського виробництва (рис. 1), їм доцільно враховувати вищезгадані чинники. Адже їх оцінка створює можливість для вибору найефективнішого напрямку диверсифікаційних змін та поліпшення їх очікуваних результатів. Перелік вищенаведених факторів не претендує на загальне визнання й може піддаватися деяким змінам (доповненню, узагальненню, деталізації).

Крім вищеописаних факторів, суб'єктам аграрного сектора при здійсненні диверсифікації виробництва доцільно дотримуватися ще двох умов.

Перша полягає в тому, що між обраними напрямками диверсифікаційних процесів має досягатись взаємоузгодженість задля нівелювання (унікнення) сезонності. Адже однією з характерних особливостей сільського господарства є сезонність його виробництва. Як правило, можливість ефективного функціонування й розширення діяльності в суб'єктив цього сектора економіки існує протягом періоду з весни до осені. Це означає, що їх доходи зазнають коливань в залежності від пори року. Тому, з метою стабілізації прибутку, при виборі напрямів диверсифікаційних змін потрібно надавати перевагу таким, які створюють перспективи для налагодження виробництва й, відповідно, отримання доходів цілорічно. Прикладом може бути переробка продукції рослинництва (помел зернових, випічка) чи тваринництва (виготовлення м'ясних виробів) тощо. Звичайно, в цьому випадку також зростають видатки аграрних підприємств і господарств населення. Та крім змінних витрат (тих, які залежать від обсягів продукції і виникають з новими

напрямами діяльності чи видами виробництва) є також постійні. Останні існують завжди і зазнають незначних коливань при освоєнні чергових диверсифікаційних процесів діяльності. Їх доводиться покривати протягом року, незалежно від обсягів доходів. Тобто при стабільному функціонуванні агроформувань і підсобних господарств цілорічно зменшується їх неплатоспроможність та опосередковано забезпечується (досягається) страхування сезонних напрямів діяльності (видів виробництв).

Друга умова стосується обґрунтованого вибору кількості напрямів диверсифікаційних процесів на кожному етапі їх освоєння. Це пояснюється тим, що одночасне введення багатьох диверсифікаційних змін призводить до розпорошення наявного потенціалу (матеріального, трудового та грошового) та уваги керівного персоналу до вирішення поточних і стратегічних завдань, що у свою чергу збільшує ризик несвочасного виявлення допущених помилок. Внаслідок цього істотно зменшується рівень майбутніх вигод від освоєння диверсифікаційних процесів.

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.

2. Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.

3. Маслак Н.Г. Економічні особливості диверсифікації виробництва підприємств АПК // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С. 16–19.

4. Мельник Н.Б. Диверсифікаційні процеси в аграрному підприємстві // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Вип. 210: У 5 т. – Т. I. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – С. 187–195.

The factors of improvement of the results of diversification of private agricultural production expected by agrarian enterprises and people's economies are determined and enlightened. The model of level inculcating of the diversificational processes by the subjects of management in different fields of economy is worked